

POLSKA FILOZOFIA
CHRZEŚCIJAŃSKA
XX WIEKU

Kazimierz Kloskowski

Grzegorz Bugajak

Anna Latawiec

Anna Lemańska

Adam Świeżyński

Wydawnictwo Naukowe
Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2019

© Copyright by Akademia Ignatianum w Krakowie, 2019

Publikacja finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Pomniki polskiej myśli filozoficznej, teologicznej i społecznej XX i XXI wieku”
w latach 2016–2020, nr projektu 0033/FIL/2016/90

Redaktor naukowy tomu

Anna Latawiec

Recenzenci

Włodzimierz Ługowski

Wiesław Dyk

Redaktor prowadzący

Roman Małecki

Redakcja i korekta

Anna Zaremba

Skład i łamanie

Lesław Sławiński

Projekt okładki i stron tytułowych

PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

ISBN 978-83-7614-432-0

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Spis treści

I. KAZIMIERZ KŁOSKOWSKI – OSOBA I DZIEŁO

1. BIOGRAFIA KAZIMIERZA KŁOSKOWSKIEGO	9
PRZEBIEG KARIERY NAUKOWEJ	9
ZAINTERESOWANIA, DZIAŁALNOŚĆ I OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE	10
DOŚWIADCZENIE CHOROBY I ŚMIERĆ	13
UPAMIĘTNIE NIE	16
2. CHARAKTER EPOKI I ŚRODOWISKO NAUKOWE	19
SYTUACJA ŚRODOWISKA NAUKOWEGO I FILOZOFICZNEGO W POLSCE W OKRESIE POWOJENNYM	19
ŚRODOWISKO FILOZOFICZNE I SPECYFIKA FILOZOFII NA WYDZIALE FILOZOFII CHRZEŚCIJAŃSKIEJ ATK W WARSZAWIE	23
3. ROZUMIENIE FILOZOFII	33
4. SZCZEGÓŁOWE PROBLEMY TEORETYCZNE	41
ROLA PRZYPADKU W GENEZIE I EWOLUCJI ŻYCIA	42
WPROWADZENIE	42
METODOLOGICZNO-EPISTEMOLOGICZNA ANALIZA SYNTETYCZNEJ TEORII EWOLUCJI	44
ROZUMIENIE PRZYPADKU	47
WYJAŚNIANIE PRZEZ ODWOŁANIE SIĘ DO PRZYPADKU	48
PRZYPADEK JAKO PRZYCZYNA EWOLUCJI	50
KONCEPCJA AUTODETERMINIZMU	52
ZAKOŃCZENIE	54

MODEL EWOLUCYJNEGO KREACJONIZMU	56
WPROWADZENIE	56
KRYTYKA TZW. KREACJONIZMU NAUKOWEGO	58
TEORIE EWOLUCJI A TEORIE KREACJI	61
PRÓBA UZGODNIENIA EWOLUCJONIZMU I KREACJONIZMU	63
ZAKOŃCZENIE	68
MIEJSCE BIOETYKI W DZIAŁALNOŚCI BADAWCZEJ DOTYCZĄCEJ LUDZKIEGO ŻYCIA	70
WPROWADZENIE	70
PRZEGLĄD PODJĘTEJ PROBLEMATYKI BIOETYCZNEJ	72
GŁÓWNE USTALENIA DOTYCZĄCE PROBLEMÓW BIOETYCZNYCH W ZAKRESIE INŻYNIERII GENETYCZNEJ I PROPOZYCJA SPOSOBU ICH ROZWIĄZYWANIA	79
ZAKOŃCZENIE	86
5. SŁOWNIK PODSTAWOWYCH TERMINÓW	93

II. KAZIMIERZ KŁOSKOWSKI – TEKSTY WYBRANE

ZAGADNIENIE DETERMINIZMU EWOLUCYJNEGO

K. Kłoskowski, <i>Zagadnienie determinizmu ewolucyjnego. Studium biofilozoficzne</i> , Wydawnictwo „Stella Maris”, Gdańsk 1990, s. 155–220	105
--	-----

FILOZOFIA EWOLUCJI I FILOZOFIA STWARZANIA

K. Kłoskowski, <i>Filozofia ewolucji i filozofia stwarzania</i> , t. 1: <i>Między ewolucją a stwarzaniem</i> , Wydawnictwo ATK, Warszawa 1999, s. 190–294	123
---	-----

BIOETYCZNE ASPEKTY INŻYNIERII GENETYCZNEJ

K. Kłoskowski, <i>Bioetyczne aspekty inżynierii genetycznej. Wybrane problemy</i> , Wydawnictwo ATK, Warszawa, 1995, s. 57–148	157
--	-----

BIBLIOGRAFIA	177
---------------------------	------------

I.

KAZIMIERZ KŁOSKOWSKI
– OSOBA I DZIEŁO

BIOGRAFIA KAZIMIERZA KLOSKOWSKIEGO

PRZEBIEG KARIERY NAUKOWEJ

Kazimierz Kloskowski urodził się 20 sierpnia 1953 roku w Gdańsku jako najmłodszy z czworga dzieci Leona i Anny z domu Weyer. Po ukończeniu nauki w VI Liceum Ogólnokształcącym w Gdańsku w 1972 roku wstąpił do Biskupiego Seminarium Duchownego w Gdańsku-Oliwie (obecna nazwa: Gdańskie Seminarium Duchowne). Tam odbył studia filozoficzno-teologiczne. W 1977 roku uzyskał dyplom magistra teologii na podstawie pracy *Nauka o Logosie w dziełach Filona z Aleksandrii i w hymnie Prologu Czwartej Ewangelii*, napisanej pod kierunkiem ks. dr. Grzegorza Gólskiego CM. Święcenia kapłańskie przyjął 18 grudnia 1977 roku z rąk ówczesnego biskupa gdańskiego Lecha Kaczmarka¹. Po święceniach kapłańskich rozpoczął pracę duszpasterską w parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Sopocie. Z uwagi na wybitne zdolności intelektualne we wrześniu 1978 roku został skierowany na studia specjalistyczne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej (WFCh) na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (ATK, obecna nazwa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). W latach 1978–1981 studiował tam filozofię przyrody. Dyplom magistra filozofii (specjalność: filozofia przyrody) uzyskał w 1981 roku na podstawie pracy *Koncepcja abiogenezy w pracach Reinharda W. Kaplana*. W 1984 roku uzyskał stopień doktora

¹ Na tradycyjnym obrazku prymicyjnym rozdawanym z okazji przyjęcia święceń kapłańskich ks. Kazimierz Kloskowski umieścił jako motto słowa pochodzące z Ewangelii wg św. Jana: „Uwierzył człowiek słowu, które Jezus powiedział” (J 4,50).

filozofii na podstawie rozprawy *Rola przypadku w genezie życia* (recenzentami rozprawy byli: prof. dr hab. Bernard Hałaczek i prof. dr hab. Leszek Kuźnicki). Obie prace zostały przygotowane pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Szczepana W. Śłagi. Następnie, od 1985 roku, pracował na WFCh w ramach prowadzenia zajęć zleconych, a od 1987 roku jako adiunkt. W latach 1987–1991 był sekretarzem Rady WFCh. Na podstawie dorobku naukowego oraz książki *Zagadnienie determinizmu ewolucyjnego. Studium biofilozoficzne* 6 grudnia 1990 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych (w zakresie: filozofia i socjologia – filozofia – filozofia przyrody) nadany przez Radę WFCh (i zatwierdzony przez Centralną Komisję Stopni Naukowych 30 września 1991 roku). Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: prof. dr hab. Leszek Kuźnicki (biologia), prof. dr hab. Adam Synowiecki (filozofia nauk przyrodniczych) i ks. prof. dr hab. Szczepan W. Śłaga (filozofia przyrody). Pismem rektora ATK z dnia 30 marca 1995 roku został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego ATK. Tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych otrzymał 14 kwietnia 1997 roku, a 7 października 1999 roku Rada WFCh wystąpiła z wnioskiem o nadanie mu stanowiska profesora zwyczajnego.

W latach 1992–1996 był kierownikiem Katedry Historii i Filozofii Nauki oraz opiekunem Koła Naukowego Studentów Filozofii Przyrody. W latach 1993–1996 pełnił funkcję prodziekana WFCh. Od 1996 (do chwili śmierci) pełnił funkcję kierownika Katedry Filozofii Przyrody. W 1996 roku został wybrany na prorektora ATK ds. studenckich. Funkcję tę sprawował do momentu śmierci. Doceniając zasługi ks. prof. Kazimierza Kłoskowskiego dla archidiecezji gdańskiej, ks. arcybiskup Tadeusz Gocłowski, metropolita gdański, mianował go w 1996 roku kanonikiem honorowym Kapituły Archidiecezji Gdańskiej.

ZAINTERESOWANIA, DZIAŁALNOŚĆ I OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE

Zainteresowania naukowe i działalność badawcza ks. prof. Kazimierza Kłoskowskiego dotyczyły problematyki szeroko rozumianej filozofii przyrody, zwłaszcza filozofii przyrody ożywionej (biofilozofii). Jego dociekania badawcze obejmowały zagadnienia genezy i ewolucji życia, kreacjonizmu, biologii molekularnej, bioetyki, inżynierii genetycznej, filozofii Boga i zoologii. Interesowała go również historia

myśli naukowo-filozoficznej. Wiedza naukowo-filozoficzna była dla niego bazą do stawiania wniosków o charakterze światopoglądowym, które w jego rozważaniach i ujęciach stanowiły harmonijną całość z tezami teologii chrześcijańskiej.

Dorobek naukowo-badawczy prof. Kazimierza Kłoskowskiego dotyczy zagadnień z filozofii przyrody oraz pogranicza biologii, filozofii biologii i biofilozofii, a także genetyki i bioetyki. W swoich publikacjach i wystąpieniach naukowych zajmował się przede wszystkim: 1) analizami epistemologiczno-metodologicznymi teorii abiogenezy (sposobami ich weryfikacji, falsyfikacji, oceną ich wartości logiczno-metodologicznej); 2) różnymi aspektami zagadnienia determinizmu abiogenezy i procesów ewolucyjnych (rolą przypadku, problemem celowości i stochastyczności); 3) problemem istoty życia; 4) analizami metodologicznymi możliwości powiązania ewolucji i kreacji, ewolucjonizmu i kreacjonizmu; 5) problematyką genetyki, biologii molekularnej i bioetyki związaną z inżynierią genetyczną (manipulacjami genetycznymi).

Jako pracownik ATK podjął współpracę z różnymi ośrodkami naukowymi za granicą. Na zaproszenie Laboratorium Biologii Ewolucyjnej Czechosłowackiej Akademii Nauk w 1992 roku przebywał na stażu naukowym. Prace badawcze tam podjęte koncentrowały się wokół antropologii filozoficznej. W 1995 roku przebywał na stażu naukowym w Instytucie Katolickim w Paryżu. Uczestniczył jako zaproszony gość w konferencjach i kongresach naukowych m.in. w Saragossie (1993), Utrechcie (1996) i Bostonie (1998). Występował z odczytami m.in. w Polskim Towarzystwie Filozoficznym w Lublinie, w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (TN KUL), na Uniwersytecie Gdańskim na Wydziale Biologii, Geografii i Oceanologii, w Towarzystwie Przyrodników im. M. Kopernika w Instytucie Zoologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, na II Festiwalu Nauki w Uniwersytecie Warszawskim. Stale współpracował z Uniwersytetem Gdańskim i Akademią Medyczną w Gdańsku (obecnie: Gdański Uniwersytet Medyczny), gdzie był przyjmującym egzaminy doktorskie z filozofii oraz recenzentem pięciu projektów badawczych.

Od 1992 roku był członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i Towarzystwa Naukowego KUL, a od 1996 roku członkiem Komitetu Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Komitetu Bioetycznego przy UNESCO, a także członkiem

Komisji Nauki i Wiary Episkopatu Polski (od 1996) oraz International Society of Phenomenology and Sciences of Life (1999).

Na ATK prowadził stałe wykłady z filozofii przyrody dla studentów tzw. orientacji humanistycznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej oraz zajęcia z istoty życia, teorii i metodologii filozofii przyrody, filozoficznej problematyki ewolucjonizmu dla studentów specjalności bioetyki i ekologii człowieka, a także poświęcone tym zagadnieniom seminarium naukowe. Na terenie ATK współorganizował cztery ogólnopolskie sympozja z filozofii przyrody (1992, 1994, 1995, 1997); ponadto zorganizował dwa studenckie ogólnopolskie sympozja naukowe (Zakopane 1994, Olecko 1995).

Poza pracą na ATK od 1983 roku wykładał logikę ogólną, ogólną metodologię nauk, filozofię przyrody i filozofię Boga w Gdańskim Seminarium Duchownym. Prowadził też cykliczne wykłady w Mazurskiej Wszechnicy Nauczycielskiej w Olecku (od 1992), w Gdańskim Instytucie Teologicznym – filii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Gdańsku (od 1987), w Pomezzańskim Kolegium Teologii i Wyższym Seminarium Duchownym w Elblągu (od 1993), na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie i na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku (od 1994).

W latach 1984–1991 pełnił funkcję redaktora naczelnego i technicznego „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego”, wydając 31 zeszytów. Od 1983 roku należał do zespołu redakcyjnego czasopisma naukowego „Studia Gdańskie”, a od 1992 roku do redakcji czasopisma naukowego wydawanego przez WFCh – „Studia Philosophiae Christianae”. W 1996 roku został wybrany na stanowisko zastępcy redaktora naczelnego „Studia Philosophiae Christianae” oraz na współredaktora serii wydawniczej „Z Zagadnień Filozofii Przyrodoznawstwa i Filozofii Przyrody”. Był członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Theoria et Historia Scientiarum” wydawanego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (1999) oraz członkiem komitetu naukowego redakcji czasopisma „Dialogue and Universalism” wydawanego przez Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (od 1997).

Efektom jego pracy naukowej jest 136 publikacji naukowych, w tym: 5 książek – monografii, 4 podręczniki akademickie, 7 artykułów naukowych, 27 recenzji książek, 7 sprawozdań naukowych, 2 tłumaczenia, 12 haseł słownikowych i współredakcja 2 monografii. Ponadto opublikowano 2 wywiady z nim przeprowadzone. Był promotorem 81 prac magisterskich i 5 rozpraw doktorskich. Recenzował

29 prac magisterskich, 4 rozprawy doktorskie i 1 rozprawę habilitacyjną. Brał czynny udział w kilkudziesięciu konferencjach naukowych, w tym 18 o zasięgu międzynarodowym. W jego publikacjach widoczna jest umiejętność oryginalnego i twórczego podejścia do podejmowanych zagadnień oraz doskonała orientacja we współczesnych mu trendach naukowych i filozoficznych. Cechuje je także wysoki poziom metodologiczny, a także wieloaspektowe i zarazem całościowe ujmowanie tematu. Dzięki zaproponowanej koncepcji autodeterminizmu ewolucyjnego wzbogacił wiedzę o syntetycznej teorii ewolucji, a także umożliwił ujęcie w nowy sposób problematyki czynników i mechanizmów ewolucji oraz natury życia. Przedstawił autorską propozycję możliwości uzgodnienia ewolucyjnego i kreacjonistycznego obrazu pochodzenia i rozwoju świata żywego. W analizach dotyczących współczesnych dylematów bioetycznych dokonał rozróżnienia na bioetykę „ułatwiania” i bioetykę „granicy”. Z powodu przedwczesnej śmierci nie zrealizował wielu zamierzeń badawczych.

DOŚWIADCZENIE CHOROBY I ŚMIERĆ

Z przytoczonego powyżej życiorysu naukowego wynika, że prof. Kazimierz Kloskowski był szczególnie zafascynowany fenomenem życia. Jako filozofa przyrody interesowała go tajemnica życia, jego przejawów i istoty, której nie udało się jak dotąd w pełni wyjaśnić w ramach nauk przyrodniczych: biologii, chemii czy fizyki. W swojej ostatniej książce *Filozofia ewolucji i filozofia stwarzania* napisał: „niezwykle rzadko podejmuje współczesny człowiek próbę zdefiniowania samego życia. [...] Od dawna natomiast fascynuje go ogromna różnorodność form żywych oraz ich bogactwo”². Tej naukowo-filozoficznej fascynacji życiem oddał się w pełni. Świadczy o tym choćby liczba publikacji, które poświęcił filozoficznym problemom związanym z pochodzeniem życia oraz jego istoty, a także zagrażających mu niebezpieczeństw ze strony manipulacji genetycznych. Profesor Kazimierz Kloskowski był człowiekiem charakteryzującym się życiowym dynamizmem i wielkim zasobem sił twórczych. Również w czasie swojej ciężkiej choroby, z którą zmagał się w ostatnich latach życia, nieustannie

² K. Kloskowski, *Filozofia ewolucji i filozofia stwarzania*, t. 1: *Między ewolucją a stwarzaniem*, Warszawa 1999, s. 249.

opierał się zagrażającej mu śmierci i pozostawał pełen nadziei na przyszłość, snując dalsze plany naukowe, projekty badawcze oraz mobilizując innych do aktywności. Przez całe swoje życie bardzo interesował się tym, co dzieje się w Gdańskim Seminarium Duchownym, z którym emocjonalnie pozostawał głęboko związany. Interesował się także sprawami uczelni i wydziału, na którym był zatrudniony, nawet wówczas, gdy sam już nie mógł w nich czynnie uczestniczyć.

Doświadczając kruchości życia w związku z tragiczną śmiercią brata (1993) oraz przeżywaną od 1996 roku własną chorobą, ks. prof. Kazimierz Kłoskowski jeszcze mocniej odkrywał życie w jego wymiarze duchowym jako rzeczywistość posiadającą swoje źródło w Bogu Stwórcy. We wspomnianej już ostatniej swojej książce pisał:

Nauki przyrodnicze ze swej istoty nie są w stanie podjąć się w ogóle jakiegokolwiek rozstrzygnięcia zagadnienia duszy, nie są po to, by „bronić” bądź „zaprzeczać” jej istnieniu. Przyrodnik bowiem może co najwyżej stwierdzić, że człowiek jako żywa istota wyewoluowała z tzw. stworzeń niższych. [...] Natomiast niewątpliwie człowiek traktowany jako „miejsce” istnienia duszy stanowi domenę teologii³.

Mimo ograniczeń wynikających z postępującej choroby nowotworowej i ogołocenia ze wszystkiego, co było dla niego szczególnie cenne: z sił potrzebnych do pracy naukowej, możliwości działania, z uczestniczenia w codziennych obowiązkach uczelnianych, a także wbrew wzmagającemu się cierpieniu fizycznemu, nie ulegał zniechęceniu i rozpaczy. Choć niekiedy powracało w nim pytanie: „dlaczego choroba spotkała właśnie mnie?”, starał się traktować ją także jako naturalny element życia wpisany w ludzki los. Z tym pytaniem o obecność i wytłumaczenie cierpienia w świecie ks. prof. Kazimierz Kłoskowski zetknął się o wiele wcześniej, niż sam został dotknięty bolesną chorobą. Interesując się zagadnieniami związanymi z genetyką, nie mógł nie postawić sobie pytania chociażby o istnienie chorób uwarunkowanych genetycznie. Jako odpowiedź warto zacytować jego słowa z przywołanej już publikacji:

Gdy człowiek stawia tego typu pytania, oskarża Pana Boga o cierpienie, choroby, to faktycznie nie oskarża Boga, ale swoje osobiste wypaczone o Nim pojęcie. Przecież Bóg Stwórca jest Dobrem

³ Tamże, s. 280.

Absolutnym i sam już pomyśl, że Jego Dobroć mogłaby być w najmniejszym stopniu skażona, jest wewnętrznie sprzeczny. [...] Wobec takich faktów, czy człowiek oskarża o to Boga Stwórcę czy też nie, zazwyczaj przyjmuje się trzy postawy: albo człowiek godzi się, że niestety jest wiele zła na świecie, albo człowiek udaje, że tego zła nie widzi, albo zbiera w sobie siły naukowe, duchowe, fizyczne, żeby pokonać owo zło⁴.

Ksiądz prof. Kazimierz Kloskowski przyjął trzecią postawę – wszystkie swoje siły duchowe, intelektualne i fizyczne angażował tak, aby nie poddać się niszczącej sile cierpienia. Osoby będące świadkami jego zmagania z chorobą wspominają, że gdy odwiedzali go, bardzo często powtarzał: „Cierpię, i nie wiesz jak bardzo. Nikomu nie życzę takiego cierpienia, nawet największemu wrogowi, ale zawsze je chcę przyjąć i ofiarować za innych: za swoich bliskich, za kleryków, księży, Kościół”⁵.

Ksiądz prof. Kazimierz Kloskowski zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 13 października 1999 roku w wieku zaledwie 46 lat w szpitalu przy ul. Łąkowej w Gdańsku. Mszy św. żałobnej w Bazylice Archikatedralnej w Gdańsku-Oliwie w dniu 16 października, która licznie zgromadziła rodzinę, przyjaciół, współpracowników i uczniów zmarłego, przewodniczył ks. bp Zygmunt Pawłowicz, biskup pomocniczy archidiecezji gdańskiej. Zarówno na mszę, jak i na pogrzeb przybyły tłumy gdańszczyzan, a także przedstawiciele wyższych uczelni, władze wojewódzkie i samorządowe. Obecny był także były prezydent RP Lech Wałęsa. Po mszy św. trumna z ciałem ks. prof. Kazimierza Kloskowskiego została złożona w grobie rodzinnym na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku-Wrzeszczu. W żałobnym telegramie abp Tadeusz Gocłowski, metropolita gdański, przebywający w tym czasie w Rzymie na Synodzie Biskupów, napisał:

Zawsze pozostawałem pod dużym wrażeniem ogromnego zaangażowania ks. Kazimierza we wszystko, co dotyczyło życia i pracy Kościoła gdańskiego. Ksiądz profesor kochał pracę naukową. Był wzorowym kapłanem. Pozostanę na zawsze pod wrażeniem najważniejszego egzaminu, który zdawał zmarły ksiądz Profesor w czasie, gdy dźwigał ciężki krzyż cierpienia.

⁴ Tamże, s. 217.

⁵ Wspomnienie ks. dr. hab. Macieja Bały.

Księdza prof. Kazimierza Kłoskowskiego pożegnał w liście kondolencyjnym m.in. Prymas Polski kardynał Józef Glemp. W imieniu Senatu i społeczności Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (dawniej ATK) ks. Kazimierza Kłoskowskiego wspominał ówczesny rektor tej uczelni – ks. prof. dr hab. Roman Bartnicki. Wojewoda pomorski Tomasz Sowiński, przed laty student ks. prof. Kazimierza Kłoskowskiego w Gdańskim Instytucie Teologicznym, podkreślił w swoim słowie pożegnalnym, że: „Jako wykładowca potrafił mówić o rzeczach trudnych, jaką niewątpliwie jest filozofia przyrody, prosto i zrozumiale. Miał niezwykły dar i umiejętność docierania zarówno do młodych, ludzi dojrzałych, jak i starszych”. Z kolei prezydent Sopotu Jacek Karnowski, niegdyś uczestnik duszpasterstwa akademickiego przy parafii pw. NMP Gwiazdy Morza w Sopocie, które prowadził ks. prof. Kazimierz Kłoskowski, wspominał: „Mieszkańcy Sopotu pewnie najbardziej pamiętają księdza Kazimierza z ostrych i stanowczych w swoich sądach kazań. Nam studentom nade wszystko przekazał miłość do Polski i rodziców. W trudnych czasach stanu wojennego, wielu jego wsparciu moralnemu zawdzięczało to, że na zawsze nie opuścili ojczyzny”.

UPAMIĘTNIE NIE

W 2004 roku biblioteka Gdańskiego Seminarium Duchownego, której zmarły przekazał w testamencie swój bogaty księgozbiór, nadano imię Księdza Profesora Kazimierza Kłoskowskiego. Zorganizowano trzy konferencje naukowe w pierwszą, piątą i dziesiątą rocznicę jego śmierci⁶. Na podstawie wystąpień uczestników konferencji opublikowano trzy monografie poświęcone problematyce ewolucji i kreacji, biofilozofii oraz relacji między naukami przyrodniczymi a teologią⁷. Także pamięci ks. prof. Kazimierza Kłoskowskiego została poświęcona

⁶ „Stwarzanie i ewolucja – pogodzone bliźniaki?”, UKSW, Warszawa, 23.10.2000; „Wokół biofilozofii Kazimierza Kłoskowskiego”, UKSW – GSD, Warszawa–Gdańsk, 17.10.2004; „Przyrodznawstwo – filozofia – teologia. Obszary i perspektywy dialogu”, UKSW, Warszawa, 13–14.10.2009.

⁷ *Stwarzanie i ewolucja*, red. J. Buczkowska, A. Lemańska, Warszawa 2002; *Wokół biofilozofii Kazimierza Kłoskowskiego. Wybrane zagadnienia*, red. M. Bała, Pelplin 2004; *Przyrodznawstwo – filozofia – teologia. Obszary i perspektywy dialogu*, red. J. Meller, A. Świeżyński, Warszawa 2010.

część pierwszego numeru 36. tomu „*Studia Philosophiae Christianae*”⁸, część 12. tomu „*Studiów Gdańskich*”⁹ oraz trzeci tom serii wydawniczej „*Episteme*”, w którym znalazły się m.in.: wybór tekstów z prac naukowych i dydaktycznych Kloskowskiego, wspomnienia jego współpracowników, uczniów i przyjaciół oraz nadesłane listy kondolenacyjne¹⁰. Ponadto pośmiertnie opublikowano teksty napisane przez ks. Kazimierza Kloskowskiego na temat ewolucji człowieka, antropologii filozoficznej, aksjologii nauki, bioetyki i edukacji. Publikacja ta zawiera także wybór fragmentów prac dyplomowych napisanych pod kierunkiem Kloskowskiego¹¹. Wspomnienia o ks. prof. Kazimierzu Kloskowskim znalazły się w publikacji poświęconej historii ATK¹². W piętnastą rocznicę śmierci (13.10.2014) współpracownicy, przyjaciele i wychowankowie ks. Kazimierza Kloskowskiego zorganizowali w Sopocie spotkanie wspomnieniowe poświęcone jego osobie i działalności. Księdzu Kazimierzowi Kloskowskiemu poświęcona została także tablica pamiątkowa umieszczona w kościele pw. NMP Gwiazdy Morza w Sopocie, ufundowana przez członków duszpasterstwa akademickiego i przyjaciół. Notki biograficzne na temat osoby i działalności naukowej ks. prof. Kazimierza Kloskowskiego znajdują się w *Powszechnej encyklopedii filozofii*¹³, *Encyklopedii filozofii polskiej*¹⁴ oraz *Encyklopedii katolickiej*¹⁵. Prace Kloskowskiego są wielokrotnie

⁸ „*Studia Philosophiae Christianae*” 36 (2000) 1, s. 77–137.

⁹ „*Studia Gdańskie*” 12 (1999), s. 5–78.

¹⁰ „*Episteme*” 2000, nr 3: *Kazimierz Kloskowski (1953–1999)*, red. J.M. Dołęga, J. Meller, Olecko 2000.

¹¹ „*Episteme*” 2001, nr 11: *Kazimierz Kloskowski. Zasady – edukacja – testament*, red. J. Krajewski, J. Sokołowski, Olecko 2001.

¹² *Ocalić od zapomnienia. Profesorowie ATK w Warszawie we wspomnieniach wychowanków*, red. J.M. Dołęga, J. Mandziuk, Warszawa 2002, s. 73–80.

¹³ *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 5, Lublin 2004, s. 660–661.

¹⁴ *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, Lublin 2011, s. 650–651.

¹⁵ *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, s. 157. Kazimierz Kloskowski i jego poglądy naukowe są także omawiane i wzmiankowane m.in. w: *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*, t. 3, red. W. Krajewski, Amsterdam–New York 2001, s. 17; M. Wnuk, *Pamięci Księdza Profesora Kazimierza Kloskowskiego (1953–1999)*, „*Roczniki Filozoficzne*” 48–49 (2000–2001) 3, s. 155–157; *Kazimierz Kloskowski*, „*Ruch Filozoficzny*” 55 (1998) 3, s. 501–506; *Kazimierz Kloskowski [Nekr.]*, „*Więź*” (1999) 12, s. 214–215; *Sacrum i kultura: chrześcijańskie korzenie przyszłości: materiały Kongresu Kultury Chrześcijańskiej*, Lublin, 15–17 września 2000, red. R. Rubinkiewicz, S. Zięba, Lublin 2000, s. 141–144; J. Przybyłowski [rec.], „*Miscellanea Anthropologica et Sociologica*” 2 (1993) 2, s. 75:

cytowane i wzmiankowane w publikacjach polsko- i obcojęzycznych, m.in. przez: Kazimierza Jodkowskiego¹⁶, Janinę Buczkowską i Annę Lemańską¹⁷, Grzegorza Bugajaka i Jacka Tomczyka¹⁸, Adama Świeżyńskiego¹⁹, Tadeusza Pabjana²⁰. Poglądom naukowym Kazimierza Kloskowskiego poświęcono kilka prac magisterskich²¹.

K. Kloskowski, *The Problem of the Evolutionary Determinism: A Biophilosophical Study*, Gdańsk 1990; G.K. Hall, *Bibliographic Guide to Soviet and East European Studies*, New York 1997, s. 264; *Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции: материалы IV Междунар. науч. конф. Брест, 12–13 ноября 2009*, Брест. гос. ун-т им. А.С. Пушкина; под общ. ред. докт. пед. наук А.Н. Сендер: в 2, ч. 1, Брест 2009, s. 90; G. Bugajak, D. Kucharski, A. Latawiec, A. Lemańska, D. Ługowska, A. Świeżyński, J. Tomczyk, *God and Nature. Selected Issues in the Philosophy and Theology of Nature*, Warszawa 2014; D. Schümann, *Kampf ums Da(bei)sein: Darwin-Diskurse und die polnische Literatur bis 1900*, Köln–Weimar 2015, s. 466.

¹⁶ K. Jodkowski, *Demistyfikacja sporu kreacjonizm – ewolucjonizm*, „Przegląd Filozoficzny” (1999) 3–4, s. 77–94.

¹⁷ J. Buczkowska, A. Lemańska, *Poglądy filozoficzne księdza Profesora Kazimierza Kloskowskiego*, „Episteme” 2006, nr 57: *Rozmaitości ekofilozofii*, red. A. Skowroński, Olecko 2006, s. 349–362; A. Lemańska, *Kazimierza Kloskowskiego ewolucyjny model kreacji*, w: *Wokół biofilozofii Kazimierza Kloskowskiego. Wybrane zagadnienia*, dz. cyt., s. 87–99.

¹⁸ G. Bugajak, J. Tomczyk, *On Evolution and Creation: Problem Solved? The Polish Example*, „Zygon” 44 (2009) 4, s. 859–878.

¹⁹ A. Świeżyński, *The Philosophy of Human Death. An Evolutionary Approach*, Warszawa 2009; tenże, *The Philosophy of Nature, Chance, and Miracle*, „American Journal of Theology and Philosophy” 32 (2011) 3, s. 221–241.

²⁰ T. Pabjan, *Some Remarks on the Theological Interpretation of the Theory of Evolution*, „The Person and the Challenges. The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II” 3 (2013) 1, s. 199–211.

²¹ Są to m.in. prace: E. Wolska, *Bioetyka „ułatwiania” i bioetyka „granicy” w ujęciu ks. Kazimierza Kloskowskiego*, Warszawa 2002; A.M. Misiorowska, *Pozorny antagonizm między ewolucją i kreacją w koncepcji ks. prof. Kazimierza Kloskowskiego*, Warszawa 2002; M.T. Misztal, *Krytyka Richarda Dawkinsa koncepcji ewolucjonizmu w pismach ks. Kazimierza Kloskowskiego*, Płock 2002.